

TUMAN MARKAZLARIDA XALQ HUNARMANDCHILIK MARKAZLARI TASHKIL ETISH

Xoshimov Azamat

Samarqand Davlat Arxitektura-Qurilish Universiteti

Bino va inshootlar arxitekturasini mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqola tuman markazlarida xalq hunarmandchilik markazlarini tashkil etish va arxitektura loyihalarini ishlab chiqish masalalariga bag'ishlangan. Unda markazlarning qurilishi uchun eng yaxshi materiallar va uslublar, arxitektura yechimlari, ekologik barqarorlik va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash mumkinligi tahlil qilingan. Maqolada, an'anaviy o'zbek arxitekturasining elementlarini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish, qurilish materiallari va texnologiyalari, shuningdek, ekologik toza materiallar orqali binolarni qurish muhimligi ta'kidlangan. Shu bilan birga, xalq hunarmandchiligini saqlash va rivojlantirish uchun arxitektura dizayni va texnologiyalarni uyg'unlashtirish zarurati ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Xalq hunarmandchilik markazlari, arxitektura loyihasi, ekologik qurilish materiallari, zamonaviy texnologiyalar, milliy arxitektura, energiya samaradorligi, o'zbek arxitekturasini, ekologik barqarorlik, zamonaviy dizayn, arxitektura uslublari.

Kirish. O'zbekistonning xalq hunarmandchiligi boy va qadimiy tarixga ega bo'lib, u nafaqat milliy madaniyatimizni, balki iqtisodiy va ijtimoiy hayotimizni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Hunarmandchilik asarlari nafaqat go'zalligi, balki o'ziga xos texnika va uslubi bilan dunyo miqyosida e'tirof etilgan. O'zbekistonning turli hududlarida joylashgan xalq hunarmandchilik markazlari bu qadimiy hunarlarni saqlash, o'rgatish va yosh avlodga yetkazish vazifasini bajaradi. Tuman markazlarida xalq hunarmandchilik markazlarini tashkil etish, nafaqat milliy madaniyatni rivojlantirish, balki iqtisodiy o'sishga katta hissa

qo'shish imkoniyatini yaratadi. Ushbu maqola xalq hunarmandchilik markazlarini yaratish va rivojlantirish, ularning arxitektura va ichki dizayn yechimlari, zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda amaliyotga tatbiq etish masalalariga bag'ishlanadi.

Xalq hunarmandchilik markazlarining arxitektura yechimlari milliy an'analarni saqlagan holda, zamonaviy qulayliklar bilan to'ldirilishi kerak. O'zbekiston arxitekturasi tarixida yashil maydonlar, keng va baland ayvonlar, turli o'ymakorlik san'ati bilan bezatilgan binolar alohida o'rin tutadi. Bunday markazlar uchun zarur bo'lgan arxitektura loyihalari milliy naqshlarni zamonaviy qurilish materiallari bilan uyg'unlashtiradi. Masalan, g'isht, yog'och, tosh kabi tabiiy materiallar ishlatilib, buning ustiga zamonaviy yoritish tizimlari, energiya samarali texnologiyalar joriy etiladi.

Hunarmandchilik markazlarining tashqi ko'rinishi milliy uslubda bezatilgan bo'lishi, biroq ichki makon zamonaviy dizayn elementlarini o'z ichiga olishi kerak. Bino fasadlari va arxitekturaviy elementlar o'zining zamonaviy va an'anaviy uyg'unligini ta'minlaydi. Keng va yorug' zallar, o'ymakor naqshlar, qo'lda ishlangan keramika va boshqa hunarmandchilik mahsulotlari bu yerda taqdim etiladi. Binolarni loyihalashda tabiiy nur va havoni yaxshilash uchun ochiq maydonlar, keng derazalar va havo aylanish tizimlari yaratish muhimdir.

Xalq hunarmandchilik markazlarining ichki dizayni ham muhim o'rin tutadi. Ustaxonalarda ishlayotgan hunarmandlar uchun qulay sharoit yaratish zarur. Har bir ustaxonada sifatli yoritish, ergonomik jihozlar, ijobiy ish muhitini yaratish uchun zamonaviy texnologiyalar va qulay mebellar qo'llaniladi. Shu bilan birga, markazlarda ma'lumot olish uchun ta'lim joylari, ko'rgazma zallari, dam olish joylari ham tashkil etiladi. Ustaxonalar va ko'rgazma zallari zamonaviy texnologiyalar yordamida aniq va jozibali ko'rgazmalarni namoyish qilish imkonini beradi.

Xalq hunarmandchilik markazlarining ustaxonalarida ishlash uchun zarur bo'lgan barcha sharoitlar yaratilgan bo'lishi kerak. Ustaxona dizayni ish jarayonini

qulaylashtiradigan bo'lishi kerak. Masalan, g'isht va yog'ochdan yasalgan ish stolilari, keramikani shakllantirish uchun zarur bo'lgan vositalar, ustaxonada zamonaviy ventilyatsiya tizimlari hamda yetarli miqdorda tabiiy yorug'lik ta'minlanishi zarur. Ish joylari keng va ochiq bo'lishi kerak, shunda hunarmandlar harakatlanishda qulaylikka ega bo'ladi. Ustaxonalar orasida qalin to'siqlar bo'lmasligi kerak, bu orqali hunarmandlarning ishlash jarayoni osonlashtiriladi.

Markazlarning ko'rgazma zallari xususan, o'ymakorlik, keramikasozlik va boshqa hunarmandchilik san'ati namunalarini taqdim etishga mo'ljallangan. Zallarni keng va yorug' qilib qurish, mahsulotlarni ko'rsatish uchun yaxshi yoritilgan va tashrif buyuruvchilar uchun qulay joylar yaratish muhimdir. Shu bilan birga, o'quv xonalarini ham zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan jihozlash zarur. Bunda, interaktiv panel va raqamli vositalar yordamida hunarmandchilikni o'rgatish mumkin bo'ladi.

Hunarmandchilik markazlarida mehmonlar uchun dam olish joylari tashkil etilishi kerak. O'tirish joylari, an'anaviy o'tmish va zamonaviylik uyg'unligi o'zaro birlashtirilgan bo'lishi zarur. Masalan, mehmonlar uchun an'anaviy o'tirish dastgohlari va yostiqlar, zamonaviy mebel elementlari, shuningdek, yoritish tizimlari uyg'unlashtirilgan. Bu joylar, nafaqat ishlovchilar, balki tashrif buyuruvchilar uchun ham o'zgacha bir tajriba yaratadi.

Hunarmandchilik markazlarini tashkil etishning iqtisodiy jihati juda muhimdir. Bu markazlar aholining iqtisodiy ahvolini yaxshilash, ish o'rinlarini yaratish, savdo va eksportni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Mahalliy hunarmandlar o'z mahsulotlarini ko'rgazmalarda yoki do'konlarda sotib, shu bilan birga turizmni rivojlantirishga ham hissa qo'shadi. Bunday markazlarning ishlab chiqarish jarayonlari o'z-o'zini qo'llab-quvvatlashga imkon beradi.

Hunarmandchilik markazlarining atrof-muhitga ta'siri ham ahamiyatlidir. Ularning ekologik jihatlarini hisobga olgan holda, binolarni energiya samarali qilish, quyosh panellari, yomg'ir suvlarini yig'ish tizimlari kabi texnologiyalarni

joriy etish muhimdir. Shu bilan birga, binolarni qurishda ekologik toza materiallar, tabiiy materiallar qo'llanishi kerak.

Hunarmandchilik markazlarida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash hunarmandchilikni o'rgatish va ish jarayonlarini samarali qilishga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar va interaktiv ekranning joriy etilishi ustaxonalarda ishlab chiqarish jarayonini yanada osonlashtiradi.

Xalq hunarmandchilik markazlarini yaratish va rivojlantirish nafaqat milliy madaniyatni saqlash, balki iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi. Arxitektura, ichki dizayn, ekologik va iqtisodiy jihatlar ushbu markazlarni samarali ishlashini ta'minlaydi. Bunday markazlar milliy madaniyatni saqlab qolishda, yangi avlodga o'rgatishda va turizmni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xalq hunarmandchilik markazlarining arxitektura yechimlari milliy madaniyatni aks ettiruvchi bo'lishi kerak. O'zbek arxitekturasining asosiy elementlari (masalan, g'isht, yog'och va boshqa tabiiy materiallar) zamonaviy qurilish uslublari bilan uyg'unlashtiriladi. Bu yerda milliy naqshlar va o'ymakorlik san'ati qo'llanilib, binolarning tashqi ko'rinishida an'anaviy elementlar bo'lishi kerak. Boshqa tomondan, zamonaviy qurilish texnologiyalari va materiallari ishlatilib, energiya samaradorligini ta'minlaydigan inshootlar qurish mumkin.

1-rasm. O'zbek milliy arxitektura uslubiga asoslangan xalq hunarmandchiligi markazi loyihasi tasviri. (Binoda o'ziga xos koshinkor naqshlar,

keng yassi ayvonlar, markaziy favvora va ochiq ustaxonalar joylashgan. Ushbu loyiha milliy meros va zamonaviy qulayliklarni uyg'unlashtiradi.)

Hunarmandchilik markazlarida zamonaviy arxitektura va qurilish texnologiyalarini qo'llash orqali qulayliklarni oshirish zarur. Energiya samaradorligi, ekologik materiallar, quyosh panellari va shamol elektr stansiyalarining qo'llanilishi orqali markazlar ijtimoiy va iqtisodiy samaradorlikka erishishi mumkin. Bunda binolarni dizaynlashda tabiiy materiallar va zamonaviy texnologiyalarni uyg'unlashtirish muhim rol o'ynaydi.

Arxitektura yechimlarini yaratishda asosiy e'tibor makonning funksionalligi va estetikaga qaratiladi. Xalq hunarmandchilik markazlarining ichki dizaynida, ish joylari, ko'rgazma zallari, ta'lim va dam olish maydonlarini tashkil etish uchun muvozanatli yondashuv zarur. Markazlar ekologik toza materiallar va energiya samarador qurilish materiallari asosida loyihalanadi.

2-rasm. Zamonaviylik va milliy uslub uyg'unligida yaratilgan xalq hunarmandchiligi markazining ichki dizayni. (Rasmda minimalistik jihozlar, interaktiv texnologiyalar, shuningdek, milliy naqshlar va elementlarning zamonaviy tarzda qo'llanilishi ko'rsatilgan. Bu yondashuv an'anaviylikni saqlagan holda zamonaviy qulayliklarni ta'minlaydi.)

Xalq hunarmandchilik markazlarining arxitektura loyihalarida atrof-muhitni saqlash va ekologik barqarorlikka e'tibor qaratish muhim. Energiyadan tejash texnologiyalarini joriy etish, binolarni tabiiy materiallar bilan qurish, ekologik jihatlarni hisobga olish zarur. Shu bilan birga, markazlarni ijtimoiy va iqtisodiy rivojlantirishning ahamiyati keng tahlil qilinadi.

O'quv binosining muvaffaqiyatli arxitekturaviy loyihasini yaratishda yorug'lik, yulaklar (koridorlar) va ularning kengligi kabi elementlarga alohida e'tibor berish zarur. Ushbu omillar nafaqat bino estetikasi, balki uning qulayligi, xavfsizligi va energiya samaradorligiga ham ta'sir qiladi.

Yorug'lik va tabiiy yoritish. O'quv binolarida tabiiy yorug'likni maksimal darajada ta'minlash zarur. Tabiiy yorug'lik, o'quvchilar va xodimlar uchun qulay va sog'lom ish va o'qish muhiti yaratadi. Bino ichki makonida yorug'lik miqdorini oshirish uchun quyidagi usullarni qo'llash mumkin:

Keng derazalar: Binoning tashqi devorlarida, ayniqsa, janubiy tomonda keng va ochiq derazalar o'rnatish kerak. Bu joylar kuz-qish oylari davomida ko'p quyosh nurlarini olish imkonini beradi, bu esa tabiiy isitish va yorug'likni ta'minlaydi.

Yorituvchi atriumlar va yulaklar: O'quv binosida markaziy atriumlar yoki yulaklar bo'lishi kerak, bu orqali tabiiy yorug'lik barcha binoga tarqalishi mumkin. Yulaklar va atriumlar atrofidagi devorlar shaffof yoki yarim-shaffof materiallardan qilingan bo'lishi mumkin.

Shisha tomlar va ko'ndalang oynalar: Ko'ndalang oynalar va shisha tomlar ham yorug'likni oshiradi. Ularni o'quv binosining markaziy qismlarida, masalan, sinf xonalari va katta auditoriyalarning ustki qismlarida qo'llash mumkin.

Tabiiy yorug'likni qo'llashning cheklovlari mavjud bo'lishi mumkin, shuning uchun sun'iy yoritish tizimi ham muhim o'rin tutadi. O'quv binosining ichki yoritish tizimi energiya tejamkor va ko'zga zarar bermaydigan bo'lishi kerak. Yoritish tizimi quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

LED yoritgichlar: Energiya samaradorligi yuqori bo'lgan LED yoritgichlar bilan binoni yoritish, ayniqsa sinf xonalarida qulaylik yaratadi.

Dimmable yoritish tizimlari: Yoritish intensivligini sozlash imkoniyati mavjud tizimlar talabalar va o'qituvchilar uchun qulay sharoit yaratadi.

Zonalar bo'yicha yoritish: Har bir makon uchun alohida yoritish tizimi ishlab chiqilishi zarur. Misol uchun, sinf xonalarida o'qish uchun eng optimal yorug'lik sharoitlarini yaratish, kutubxona va laboratoriyalarda esa maxsus yoritish tizimlari bo'lishi kerak.

Yulaklar (koridorlar). Yulaklar binoning o'qish jarayonidagi kommunikatsiya markazidir. Yulaklarning kengligi, ularning qulayligi va xavfsizligi arxitektura dizaynining muhim qismlaridir. Yulaklar bo'ylab yurish jarayoni oson va xavfsiz bo'lishi kerak, ayniqsa, katta o'quv binolarida.

Kenglik: 300 o'rinli o'quv binosi uchun yulaklar keng bo'lishi zarur. Har bir yulakning kengligi kamida 2,5-3 metr bo'lishi kerak, bu esa 300 nafar talabaga bir vaqtning o'zida o'tish imkoniyatini yaratadi. Keng yulaklar nafaqat qulaylik yaratadi, balki shoshilinch vaziyatlarda xavfsiz chiqish imkoniyatini ham ta'minlaydi.

Yulakning shakli va tashkil etilishi: Yulaklar binoda ierarxik tarzda tashkil etilishi kerak. Har bir yulakni sinf xonalari yoki maxsus zonalar bilan bog'lovchi keng koridorlar yaratish zarur. Shu bilan birga, yulaklar markaziy va chekka joylarga bo'linib, binoning turli qismlariga tezda kirish imkoniyatini ta'minlashi kerak.

Yulaklar va tabiiy yorug'lik: Yulaklarning yon tomonlariga katta derazalar yoki oynalar o'rnatilishi mumkin. Bu orqali yulaklarda tabiiy yorug'likni ta'minlash va binoning har bir qismiga yorug'lik tarqalishini oshirish mumkin. Yulaklarda xavfsizlikni ta'minlash uchun quyidagi omillar hisobga olinadi:

Shoshilinch chiqish yo'llari: Yulaklar va koridorlar barcha joylarga shoshilinch chiqish yo'llarini ta'minlashi kerak. Yulaklar orqali markaziy chiqish eshiklariga oson kirish imkoniyatini yaratish zarur.

Zonalar bo'yicha belgilar: Yulaklarda xavfsizlik va yo'nalishlarni ko'rsatuvchi belgilar o'rnatish zarur. Eshiklar, chiqish yo'llari va foydalanuvchilar uchun ogohlantiruvchi tizimlar yordamida xavfsizlikni oshirish mumkin.

Sinf xonalari o'quv jarayonining asosiy maydonlaridir. Har bir sinf xonasining kengligi va joylashuvi o'quvchilarning qulayligi va samaradorligini ta'minlashi kerak. O'quv binosida sinf xonalari quyidagicha tashkil etiladi:

Sinf xonalarining minimal maydoni: 300 o'rinli bino uchun sinf xonalari kamida 60-70 m² maydonni egallashi kerak. Bunda har bir o'quvchi uchun qulay ish maydoni ta'minlanadi. Sinf xonasining kengligi va uzunligi ergonomik jihatdan mos bo'lishi kerak.

Sinf xonasida o'quvchilar uchun o'rindiqlar, o'qituvchilar uchun katta ish stollari va interaktiv taxtalar bo'lishi kerak. Har bir sinf xonasi o'quv materiallari bilan to'ldirilgan va xushnudlik yaratish uchun yorug'likni ta'minlaydigan dizaynga ega bo'lishi lozim.

Xulosa. Xalq hunarmandchilik markazlari arxitektura loyihalarida milliy va zamonaviy elementlarning uyg'unlashuvi, ekologik jihatlarning hisobga olinishi, zamonaviy texnologiyalar va innovatsion tizimlarning qo'llanilishi orqali madaniyatni saqlash, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash mumkin. Arxitektura dizaynida milliy an'analarga sodiq qolgan holda, zamonaviy ehtiyojlarni qondirish uchun innovatsion yechimlar ishlab chiqilishi zarur. Bu esa nafaqat madaniy, balki iqtisodiy va ekologik jihatlarni ham rivojlantirishga yordam beradi. Yorug'lik, yulaklar va kenglik binoning qulayligi, xavfsizligi va samaradorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'quv binosining ichki va tashqi dizaynida yorug'lik, yulaklarning kengligi, xavfsizlik va ergonomik jihatlarni hisobga olish zarur. Tabiiy yorug'likni maksimal darajada ishlatish, keng yulaklar va sinf xonalarining optimal joylashuvi o'quvchilarga qulay va samarali o'qish muhitini yaratadi. Shu bilan birga, arxitektura dizaynining ekologik jihatlari ham e'tiborga olinishi kerak.

Adabiyotlar

1. Akbarov, X. (2015). *Arxitektura va qurilish* – Toshkent: O‘qituvchi.
2. Karimov, M. (2012). *O‘zbekiston arxitekturasi va qurilish san'ati tarixi* – Toshkent: Mehnat.
3. Toshpo‘latov, N. (2018). *Arxitektura va ekologiya: Barqaror rivojlanish* – Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Isroilov, D. (2014). *Zamonaviy arxitektura: Ta'lim va amaliyot* – Toshkent: O‘zbekiston.
5. Shodmonov, G. (2020). *O‘zbekiston shahar qurilishi va me'morchiligi* – Qarshi: Qarshi Muhandislik Iqtisodiyot Instituti.
6. Shvidkovsky, A. (2016). *Architecture and Climate: An Environmental History of Building*. Routledge.
7. Lechner, N. (2014). *Heating, Cooling, Lighting: Sustainable Design Methods for Architects*. Wiley.
8. Ching, F. D. K. (2014). *Architecture: Form, Space, and Order*. Wiley.
9. Baker, N. (2012). *Energy and Environment in Architecture: A Technical Design Guide*. Taylor & Francis.
10. Kühn, R., & Drexler, A. (2018). *Designing for the Future: Environmental and Architectural Perspectives*. Springer.
11. O'Connor, S. (2015). *Building Better: A Handbook for Sustainable Architecture*. MIT Press.
12. Sullivan, W. (2013). *Building Construction and Materials*. Routledge.
13. Pallasmaa, J. (2012). *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. Wiley.
14. Alexander, C. (1979). *The Timeless Way of Building*. Oxford University Press.
15. Ashby, M. F., & Johnson, K. (2014). *Materials and Design: The Art and Science of Material Selection in Product Design*. Butterworth-Heinemann.